

AINA ZA DOSARI ZA KIFONOLOJIA ZINAZOJIDHIHIRISHA KWA WAJIFUNZAJI WA KISWAHILI KATIKA JAMII YA WAMAASAI

Arnold B. G. Msigwa
Chuo Kikuu cha Dar es salaam – Tanzania
agawasike@gmail.com

Aminieli S. Vavayo
Chuo Kikuu cha Tumaini Makumira – Tanzania
aminielivavayo@gmail.com

Ikisiri

Katika taaluma ya ujifunzaji na ufundishaji wa lugha ya pili (kuanzia sasa Lg2) imethibitika pasi shaka kuwa wajifunzaji wa Lg2 ambao tayari mifumo yao ya lugha ya kwanza (kuanzia sasa Lg1) imeimarika kikamilifu miongoni mwao, hukabiliwa na ufanyaji wa dosari kila wanapojaribu kujifunza lugha nyingine ya ziada. Hali hiyo huwa ni kubwa zaidi pale ambapo mjifunzaji wa lugha ya ziada anajifunza lugha ambayo kimfumo ni tofauti na Lg1 kama ilivyo kwa wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Tafiti zaidi zinaonesha kuwa wajifunzaji wa aina hiyo hupata dosari katika viwango vyote vya lugha; yaani fonolojia, mofolojia, sintaksia, semantiki na pragmatiki (Wei, 2008) japo kwa viwango tofauti. Kadiri ya ufahamu wetu, hakuna utafiti uliofanyika wa kuchunguza aina za dosari za kifonolojia zinazofanywa na wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Ukosefu wa utafiti wa aina hiyo mbali na mambo mengine umesababisha ukosefu wa taarifa anuwai za aina za dosari za kifonolojia zifanywazo na wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Kwa kuongozwa na Nadharia ya Usasanyuzi Dosari (Corder, 1967), makala inabainisha aina za dosari za kifonolojia zinazojidhihirisha kwa wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Utafiti ulifanyika katika kijiji cha Ilkurot na Lengijave, kwa kutumia sampuli ya wanafunzi 50 waliogawika katika makundi mawili, wanafunzi 25 kutoka shule za msingi na wanafunzi 25 kutoka shule za sekondari. Mbinu kuu ya ukusanyaji wa data ilikuwa ni uandishi wa insha na usimuliaji wa hadithi. Matokea ya utafiti yanaonesha kuwa wajifunzaji Kiswahili katika jamii ya Wamaasai hufanya aina mbalimbali za dosari za kifonolojia kama vile: dosari za udondoshaji wa fonimu, ubadilishaji wa fonimu na uchopekaji wa silabi mwanzoni na mwishoni mwa neno.

1.0 Utangulizi

Jamii anuwai za Kitanzania hasa zinazopatikana katika maeneo ya vijijini, Wamaasai wakiwa miongoni mwao; hujifunza Kiswahili kama lugha ya pili (kuanzia sasa Lg2) waingiapo shuleni. Gawasike (2016) na Vincent (2019) wanabainisha hali hii kwa kutumia jamii za Wakinga na Wairaki mtawalia. Muda mwingine wote kabla ya kwenda shule hutumia lugha zao za kijamii (kikabila). Hii ndiyo lugha yao ya kwanza (kuanzia sasa Lg1) ambayo wameipata kutoka kwa wazazi na walezi wao. Katika nchi ya Tanzania, ujifunzaji huo wa Lg2 umesababishwa na madai ya mfumo wa elimu ambao umekiingiza Kiswahili kama lugha au somo mojawapo ambalo kila mwanafunzi katika shule za msingi na upili hana budi kujifunza. Kwa hiyo, wanafunzi katika shule za msingi na sekondari hawana uhiari wa kuchagua Lg2 ya kujifunza au kuacha. Kinadharia, ujifunzaji wa Lg2 ni mchakato unaofuata utaratibu maalumu wa kujifunza na kufundishwa hiyo lugha. Mjifunzaji lugha kwa upande mwingine anatarajiwa kuwa na malengo anayotarajia kuyafikia ili kuweza kumudu vizuri lugha anayojifunza. Ili mjifunzaji wa Lg2 aweze kujifunza na kumudu lugha anayojifunza, ni lazima awe na hiari ya kujifunza Lg2 husika pamoja na malengo anayotarajia kuyafikia. Jambo ambalo halielekei kuwa hivyo kwa wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Hivyo, makala hii inabainisha dosari anuwai za kifonolojia zinazojitokeza kwa wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai.

2.0 Mapitio ya Maandiko na Mkabala wa Kinadharia

Katika sehemu hii tunapitia maandiko mbalimbali yanayohusiana na dosari zinazojidhihirisha kwa wajifunzaji wa Lg2.

2.1 Dhana ya Dosari katika Taaluma ya Ujifunzaji Lugha Pili

Kwa mujibu wa Krashen (1980), dosari ni ukiushi wa kanuni, miundo au matamshi ya lugha ya pili anayojifunza mtu. Aidha, Corder (1974) anafasili dosari kama ukiukwaji wa matumizi ya kanuni za lugha mpya ambayo mjifunzaji anajifunza. Ellis (2008) anafanua dosari kuwa ni ukengeushi wa kanuni za Lg2 au ya kigeni kutokana na sababu mbalimbali. Kutokana na ufafanuzi huo wa wataalamu, tunaweza kufafanua dosari kuwa ni utumizi usio sahihi wa Lg2 au ya kigeni kutokana na sababu mbalimbali, ambapo wajifunzaji wa Lg2 hutumia isivyo thabiti kanuni za lugha wanayojifunza. Yafaa ifahamike kuwa wajifunzaji wa Lg2 hukiuka kanuni za lugha wajifunzayo kuanzia mifumo ya kiisimu hadi kaida za kiutamaduni. Katika makala hii tunajielekeza katika kupambanua ukiushi wa kipengele kimoja cha kiisimu, yaani fonolojia unaojidhihirisha kwa wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Taaluma inayojihusisha na ushughulikiaji wa dosari

za wajifunzaji wa lugha hujulikana kama Usasanyuzi Dosari¹. Katika sehemu inayofuata tunafafanua dhana ya Usasanyuzi Dosari.

2.2 Usasanyuzi Dosari

Taaluma ya Usasanyuzi Dosari iliasisiwa na Corder (1967) ikiwa ni njia ya kuainisha, kupambanua na kufafanua dosari zinazofanywa na mtu anayejifunza Lg2 au lugha ya kigeni. Katika makala hii tunapambanua dosari za kifonolojia zinajitokeza kwa wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Kwa ujumla, katika taaluma ya Usasanyuzi Dosari kuna mikabala mikuu miwili inayojihusisha na uchanganuzi wa dosari; mkabala wa Usasanyuzi Linganishi na mkabala wa Usasanyuzi Dosari. Mkabala wa kwanza yaani wa Usasanyuzi Linganishi (Lado, 1957) unachukulia kwamba dosari zote za wajifunzaji wa Lg2 husababishwa na athari za Lg1. Kwa upande mwingine, Mkabala wa Usasanyuzi Dosari (Corder, 1967) unachukulia kwamba dosari zinazofanywa na wajifunzaji wa Lg2 hazisababishwi pekee na athari za Lg1, bali kuna vyanzo vingine. Katika makala hii tunajiegemeza katika mkabala wa pili unaochukulia kuwa dosari za wajifunzaji wa Lg2 hazisababishwi pekee na athari za Lg1.

2.3 Aina za Dosari za Kifonolojia katika Ujifunzaji wa Lg2

Lucius (1992) alifanya utafiti kuhusu athari za kifonolojia kwa wajifunzaji lugha ya Kiswahili ikiwa lugha ya kwanza katika jamii ya Wakalenjine. Alifanya uchanganuzi katika insha zilizoandikwa na wanafunzi wa shule za msingi. Katika utafiti wake aligundua kuwa wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili hufanya dosari nyingi za udondoshaji na ubadilishaji wa sauti /z/ kuwa sauti /dh/ katika maneno kama vile: *zaifu* badala ya *dhaifu*, *zambi* badala ya *dhambi* na *zati* badala ya *dhati*. Halikadhalika, hubadilisha sauti /gh/ kuwa /g/ na uongezaji wa silabi \$ma\$ mwanzoni mwa maneno kama vile *mababa*, *madada* na *makaka*. Haifahamiki katika jamii ya Wamaasai hali ikoje.

Ng'ang'a (1994) alitafiti kuhusu dosari zinazotokana na Lg1 zinazodhihirika katika uandishi wa insha za Kiswahili. Katika utafiti wake alibaini kuwa kuna hali ya wanafunzi kujumuisha kanuni, sheria na kuzihamisha kutoka Lg1 hadi Lg2 ambayo ni Kiswahili. Dosari hizo ni kama vile udondoshaji, uchopezi na ubadilishaji wa sauti. Hata hivyo, utafiti wa Ng'an'ga (*keshatajwa*) umelenga lugha ambazo zina mnasaba

¹ Usasanyuzi Dosari ni tafsiri kutoka katika kirai cha Kiingereza cha *Error Analysis* kama ilivyoasisiwa na Corder (1967).

mmoja tofauti na utafiti huu ambao unahusisha lugha mbili zenye mnasaba tofauti.

Aidha, Wei (2008) alishughulikia dosari sugu za wajifunzaji wa Lg2 katika jamii ya Wachina. Alibaini kuwa dosari hizi hujitokeza katika viwango vyote vya lugha. Akichunguza jambo hili kwa wanafunzi wa Kichina wanaojifunza lugha ya Kiingereza kama Lg2 anaonesha kuwa, hili ni tatizo kubwa kwa wanafunzi wa Kichina kwa sababu ya kuwapo kwa sauti /ə/ ambayo haimo katika lugha ya Kichina, kama katika neno *thanks*. Wei (*keshatajwa*) anaeleza kuwa mara nyingi wanafunzi wa Kichina wanaojifunza lugha ya Kiingereza husikika wakisema *thanks* [snk] *you* badala ya [əæŋk]. Kwa hali hiyo, inawawia vigumu kutamka sauti kama hizo kwa usahihi katika lugha ya Kiingereza. Hivyo, utamkaji wa aina hii unavyojirudia na kuwa wa kudumu kwa mjifunzaji wa lugha ya Kiingereza kwa wanafunzi wa Kichina hutengeneza hali ya kukakamaa ya kudumu katika matamshi ya mjifunzaji wa lugha ya Kiingereza.

Obara (2014) alichunguza dosari za kifonolojia, kimofolojia na kisintaksia zinazofanywa na wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Ekegusii. Matokeo ya utafiti wake yalibaini kwamba zipo dosari anuwai za kofonolojia zinazofanywa na wajifunzaji hao. Dosari hizo ni kama vile ubadilishaji wa fonimu /r/ badala ya /l/, /s/ badala ya /z/ na /s/ badala ya /th/. Obara (*keshatajwa*) pia alichunguza kipengele cha udondoshaji kwamba wajifunzaji walishindwa kutamka sauti mbili za konsonanti zilizoambatana. Hivyo basi, badala ya neno kama ilivyopasa kutamkwa wanafanya udondoshaji; mathalani, neno *kimya* lilitamkwa *kimia* ambapo sauti /y/ ilidondoshwa. Neno *kimia* kama lilivyotumika na wajifunzaji limesababisha kuibuka kwa muundo usio sahihi wa silabi za neno hilo. Vilevile, neno “*amuri*” ambalo limetumiwa na wajifunzaji hao limepachikwa sauti /u/ kimakosa kwani linapaswa kuwa *amri* kiufasaha. Neno *amuri* pia limepotosha muundo wa silabi za Kiswahili. Kwa upande mwingine, dosari za kisintaksia pia zimejitokeza katika utafiti wa Obara (*keshatajwa*) ambapo kipengele cha upatanisho wa kisarufi kimedhihirisha dosari hizo. Hii ilitokana na wajifunzaji wa lugha hiyo kushindwa kuhusisha kwa usahihi uwiano uliopo kati ya nomino na maneno mengine katika sentensi za Kiswahili, jambo ambalo limezua dosari miongoni mwa wajifunzaji hao. Kwa upande mwingine haifahamiki katika jamii ya Wamaasai hali ikoje.

Vincent (2019) alichunguza dosari za kimofosintaksia zinazofanywa na wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili ikiwa Lg2 katika jamii ya Wairaki. Matokeo ya utafiti huo yanaonesha kwamba, kuna uchopekaji wa silabi

katika neno ambapo awali haikuwapo katika neno hilo. Aidha, Vincent (*keshatajwa*) alibaini kwamba katika lugha ya Kiiraki kuna maneno ambayo yameongezewa silabi na kukiuka kaida za sarufi ya Kiswahili sanifu; kwa mfano, maneno *mdada*, na *mbaba* yametokana na kuchopekwa silabi \$ma\$ mwanzoni. Vilevile, katika utafiti wake ameonesha kuwa kuna uchopezi wa silabi \$ga \$ na \$ag\$ mathalani, katika maneno kama vile *hawafanyagi*, *napataga* na *tunapojikusanyaga*. Utafiti huu, umetusaidia kufahamu namna ujifunzaji wa Lg2 unavyofanyika katika lugha zenye mnasaba tofauti (kwa maana ya lugha zisizo za Kibantu) hasa katika kipengele cha fonolojia.

3.0 Mbinu za Utafiti

Data zilikusanywa kutoka katika wilaya ya Arusha Vijijini katika kata za Lengijave na Olkokola mkoani Arusha. Data hizo zilikusanywa uwandani mwezi Aprili, 2019 kwa kutumia mbinu ya uandishi wa insha. Katika mbinu hii, wajifunzaji walipewa uhuru wa kueleza jambo lolote kwa kutumia lugha ya Kiswahili kwa kuchukulia kwamba wanawasimulia wanafunzi wenzao. Sampuli ya watoataarifa ilikuwa ni wanafunzi wa shule mbili za msingi na shule mbili za sekondari. Jumla ya watoataarifa hao 50 ambao ni Wamaasai wanaojifunza Kiswahili walishiriki katika utafiti huu. Aidha, watoataarifa wanafunzi walitumika kuandika insha zinazohusu mambo yaliyomo au yaliyopata kutokea katika mazingira ya shuleni kwa ajili ya kupata data zinazohusiana na dosari za kifonolojia.

4.0 Dosari za Kifonolojia Zinazojidhihirisha kwa Wajifunzaji wa Lugha ya Kiswahili katika Jamii ya Wamaasai

Makala hii imelenga kubainisha aina za dosari za kifonolojia zinazojitokeza kwa wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Ili kufikia lengo hili, wachunguzi walitumia mbinu za uandishi wa insha na usimuliaji wa hadithi. Katika mbinu hii, watoataarifa walitakiwa kuandika insha isiyozidi ukurasa mmoja kuhusu ufugaji wa ng'ombe. Baada ya insha kuandikwa tulikusanya na kisha kuzifanyia Usasanyuzi Dosari. Baada ya kuzipitia na kuzichunguza insha zilizoandikwa na wajifunzaji wa lugha, dosari mbalimbali zilijidhihirisha kama ifuatavyo: dosari za udondoshaji, ubadilishaji wa sauti na upachikaji wa silabi mwanzoni na mwishoni mwa neno. Ufafanuzi wa dosari hizi ni kama zinavyofafanuliwa katika sehemu inayofuata.

4.1 Dosari za Udondoshaji

Udondoshaji ni utaratibu wa kutoa kipashio fulani cha kiisimu katika silabi, neno, kirai au kishazi ambacho ni muhimu katika kukamilisha muundo wa lugha inayohusika. Uchunguzi wa makala hii ulionesha kuwa

kuna udondoshaji wa sauti mbalimbali kama inavyonekana katika insha A1. Aidha, udondoshaji huu unafanyika katika ngazi ya neno ambapo sauti fulani hudodoshwa au kuondolewa kabisa jambo ambalo husababisha dosari kama inavyosomeka katika insha ifuatayo:

Insha A1:

Hapo

*saman...Utupati...Alafu...babaangu...kununua...ngombe...singine.
..alisulimiwa ... saivi anaso ngombe kidogo. Saifi ... ambayo
usaidia masao kusitawi vema... Uwaga... usiku na... ukamua...
Sisi... anakuwaga...na...mtu...ambae...Na tunachungaga ...asubui
mpaka jioni.*

Chanzo: Data za Uwandani (Machi-Mei, 2019)

Insha 1:

Hapo Samani...sa...kale...Wasasi...wetu...alikwa...na...mangambe...
w...mengi...ambao...utupati...masiwa...nyingi...kwa...aji...
ya...matumisi...ya...kila...siku...Alafu...babaangu...alikwa...
anasa...anatipa...ada...anauwa...Chakula...na...kununua...
ngombe...Singine...Baba...alisulimiwa...Sana...kwa...Sababu...
alikuwaga...na...ngombe...nyingi...lakini...Saivi...anaso...
ngombe...wachache...kama...Samanini...Saifi...ngombe...
Sinatupatia...masiwa...na...mbolea...ambayo...usaidia...
masao...kusitawi...vema...Uwaga...mimi...siku...ya...
Jumamasi...naenda...kuchungu...mbusi...na...ngombe...na...
kurudisha...kaba...ya...usiku...na...ukamua...kunakula...
Sisi...anakuwaga...na...mtu...ambae...antusimamia...ili...
ngombe...Isipatee...wakati...anachungu...Na...tunachungaga...
ga...kwanzia...asebui...mpaka...jioni...

Udondoshaji wa fonimu /h/

Chanzo: Data za Uwandani (2019)

Katika Insha 1, maneno yaliyoandikwa na kuzungushiwa mstari, yamedondoshwa fonimu /h/ na wajifunzaji wa Lg2. Kwa mfano, katika insha hapo juu badala ya neno “halafu” mjifunzaji lugha huyo ametumia neno “Øalafu”, “sasaØivi” badala ya “sasa hivi”, “asubuØi” badala ya “asubuhi”, “mengineØo” badala ya “mengineyo”, “Øusaidia” badala ya

“husaidia”, “Øukamua” badala ya “hukamua”. Jambo hilo linaweza kurasimishwa kwa kanuni kama ifuatayo:

$$/h/ \longrightarrow /Ø/ \left/ \begin{array}{l} \# - (\#) \\ \# - \# \end{array} \right.$$

Kanuni hapo juu inasomeka kuwa fonimu /h/ huwa kapa katika mazingira ya kutokea mwanzoni mwa neno au katikati mwa neno. Aidha, fonimu /h/ kama katika neno halafu, asubuhi, sasa hivi, hutusaidia, hukamua hazipo katika Kimaasai. Yumkini wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili hushindwa kutumia sauti hiyo jambo ambalo husababisha ufanyaji wa dosari hasa dosari za udondoshaji kama ilivyooneshwa katika insha ya mwanafunzi ambapo amefanya dosari ya udondoshaji wa fonimu /h/ katika matamshi. Jambo hili linadhihirisha kuwa wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai hutatizika katika matumizi ya fonimu /h/. Halikadhalika, kumetokea udondoshaji wa fonimu mwanzoni na katikati ya maneno kama inavyosomeka hapo kwenye insha ya mtoataarifa wa Shule ya Sekondari Lengijave. Hivyo basi, kutokana na data hizo hapo juu za utafiti huu, udondoshaji wa fonimu /h/ hutokea katika matini andishi.

4.2 Dosari za Ubadilishaji wa Fonimu /gh/ kuwa /g/

Ubadilishaji wa fonimu ni hali ya wajifunzaji wa Lg2 kuondoa fonimu isiyopatikana katika mfumo wake wa fonolojia na badala yake kutumia fonimu nyingine ambayo hata kama ni tofauti, lakini inakaribiana na ile iliyoondolewa kwa sifa za kifonetiki. Katika kuchunguza insha za wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili katika jamii ya Wamaasai, miongoni mwa mambo ambayo yalijitokeza ni wajifunzaji kubadilisha fonimu /gh/ kuwa /g/. Jedwali Na. 4.1 linadhihirisha jambo hilo. Sababu ya mabadiliko hayo ni sababu kwamba katika mfumo wa lugha ya Kimaasai hakuna fonimu /gh/. Watoataarifa wengi kila walipokabiliwa na fonimu /gh/ walitumia fonimu /g/. Jedwali Na. 4.1 linasaidia kufafanua zaidi hali hiyo:

Jedwali Na. 4.1: Ubadilishaji wa Fonimu /gh/ kuwa /g/

Neno katika Kiswahili Sanifu	Muundo
Aghalabu	Agalabu
Gharama	Garama
Ghadhabu	Gasabu
Ghali	Gali

Chanzo: Data za Uwandani (2019)

Kama Jedwali linavyoonesha yametokea mabadiliko ya fonimu /gh/ kuwa /g/. Kwa hiyo, mabadiliko haya yamesababishwa na ukosefu wa mazoea ya kutumia maneno hayo katika lugha ya Kimaasai, kwa mfano, fonimu /gh/ kama katika maneno *garama*, *gasabu*, *shuguli*, *agalabu* na *gali* hazipo katika Kimaasai. Hivyo, huo ulionekana kuwa ni mtindo mpya kwa wajifunzaji wa Lg2 katika jamii hiyo. Hivyo basi, hali hii husababishwa na wajifunzaji kuingiza sauti ambazo hazipo katika Lg2 wanayojifunza. Sauti /gh/ ni sauti ya nyuma kwani utamkaji wake huambatana na sehemu ya nyuma ya ulimi ambayo ni ala sogezi kugusa kaaka laini. Hutamkwa wakati ala sauti sogezi zinapokaribiana na kusababisha mkwaruzo wa hewa katika nyuzi sauti. Hili pia linajidhihirisha katika insha ya mwanafunzi wa Shule ya Sekondari Lengijave.

Insha 2

SiSi anafuga ngombo mingi sana tangu Samani ila
Sasaivi Ukame Umeleta gasabu nyengi na Wasasi
hawesi kumudu garama ya ngombe ya kisasa kwani
utumia garama kubwa. Agalabu Sasaivi ngombe Setu
amekuwa Wachache kwani Ukame Umekisiri Sana
Maeneo mengi. Shuguli ya kufuga ina faida kwani ^{ubadilishaji} fonimu
anapata masawa na mbolea ya kuweka Shamba
ili masao yaongeske Saidi tofauti ilivipokea awali
Pia tunapataga nyama kwa ajili ya kula na pia ^{udandatchaji}
anaheshimika akiwa na ngombe mingi na akuna
kusarau kivile. Tofauti na wale ambao hawanaga
Ngombe nyengi katika jamii ya kifugaji Ngombe
ni Muimu Sana.
^{udandochaji} w fonimu |h|

Ubadilishaji w fonimu |x| kuwa |g|

Katika insha iliyodondolewa hapo juu, mtoataarifa alibadilisha sauti /gh/ kuwa /g/ jambo ambalo limesababisha dosari katika Lg2. Yumkini wajifunzaji wanatatizika kwa sababu ya sauti hii kutokuwapo katika lugha yao ya kwanza, yaani lugha ya Kimaasai. Hivyo basi, punde wanapokabilia na sauti hiyo katika Lg2 wanayojifunza hujikuta wakifanya dosari za kubadilisha fonimu /gh/ kuwa fonimu /g/. Aidha, kama asemavyo Selinker (1972) kuwa wajifunzaji wa Lg2 wanapokutana na fonimu ngeni hupendelea kuhawilisha fonimu jirani kiisimu kutoka Lg1 kwenda katika lugha wanayojifunza. Hali hii hutokea pale ambapo wajifunzaji hutumia fonimu /gh/ kuwa /g/ katika lugha ya Kiswahili. Aghalabu si katika jamii ya Wamaasai tu fonimu /gh/ hubadilishwa kuwa fonimu /g/; jambo hili hujitokeza kwa wazungumzaji walio wengi wa lugha ya Kiswahili walioathirika na lugha zao za asili kama inavyojitokeza katika Vincent (2019) na Gawasike (2016).

4.0.3 Dosari za Ubadilishaji wa Fonimu /z/ kuwa /s/

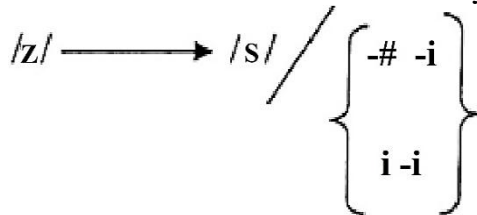
Katika uchunguzi wa makala hii tumebaini kuwa wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili wa jamii ya Wamaasai hubadilisha fonimu /s/ kuwa /z/ katika matamshi na maandishi. Aidha, kupitia insha za watoataarifa wa shule za msingi na sekondari utafiti umebaini kwamba ubadilishaji huu ni wa kiwango cha juu kwani watoataarifa walishindwa kutumia sauti /z/ katika uandishi wa insha. Hili linasababishwa na wajifunzaji kuhamisha sauti ambayo kwayo haipo katika mfumo wa fonolojia wa lugha yao ya awali na kuiteleka katika lugha wajifunzayo. Halikadhalika, katika lugha ya Kimaasai hakuna sauti /z/. Yumkini ukosefu wa sauti hii katika fonolojia ya lugha ya Kimaasai ndiyo sababu ya ufanyaji wa dosari kwa wajifunzaji hawa. Uchunguzi uliofanywa na makala hii ulionesha data zifuatazo kama zilivyodhihirika katika Jedwali Na. 4.2:

Jedwali Na. 4.2: Ubadilishaji wa Fonimu /z/ kuwa /s/

Neno katika Kiswahili Sanifu	Linavyotumiwa na Wajifunzaji wa Lugha ya Kimaasai
Zamani	<i>Samani</i>
Wazazi	<i>Wasasi</i>
Maziwa	<i>Masiwa</i>
Matumizi	<i>Matumisi</i>
Anazo	<i>Anaso</i>
Mbuzi	<i>Mbusi</i>
Zetu	<i>Setu</i>
Matunzo	<i>Matunso</i>
Utunzaji	<i>Utunsaji</i>

Chanzo: Data za Uwandani (2019)

Mifano katika Jedwali Na. 4.2 inaonesha jinsi wajifunzaji wa Lg2 walivyobadilisha fonimu /z/ kuwa /s/. Uchunguzi zaidi ulionesha kuwa sababu za ubadilishaji wa fonimu hizi ni kwamba fonimu /z/ haipo katika mfumo wa maumbo ya lugha ya Kimaasai. Kwa hiyo, maneno yote yenye fonimu /z/ katika Lg2 hutamkwa kwa mbadala wa fonimu /s/. Hali hii inaakisi mawazo ya NAUDO (1967) kwamba sauti za Lg1 ambazo hufanana na zile za Lg2 zitaamiliwa kwa haraka kuliko zile ambazo hazimo katika Lg2. Hivyo basi, katika uwelekeo huo, fonimu /z/ katika Lg1 haipo hivyo, ujifunzaji wa fonimu kama hiyo katika mfumo wa Lg2 huwa ni mgumu. Hivyo, fonimu /s/ inafanya kazi katika mazingira ya /z/ na ilihawilishwa na wajifunzaji wa Lg2 katika jamii ya Wamaasai. Kwa hiyo, maneno yote yenye fonimu /z/ huandikwa au kutamkwa kama /s/. Ujitokezaji wa dosari hiyo ya kubadilisha fonimu /z/ kuwa /s/ unaweza kurasmishwa kikanuni kama ifuatavyo:

Kanuni hiyo hapo juu inasomeka kama, fonimu /z/ hutamkwa /s/ katika mazingira ambapo inaweza kutokea mwanzoni mwa neno au katikati mwa irabu. Fonimu hii inawatatiza wajifunzaji wengi wa lugha ya Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Watoataarifa wote wa shule za msingi na sekondari katika kata za utafiti walitatizika katika kutamka na kuandika fonimu /z/. Fonimu zote hizi mbili ni za ufizi; kitu kinachotofautisha ni mtetemo wa nyuzi sauti kwamba fonimu /z/ ni sauti ghuna ilhali fonimu /s/ ni sikhuna.

4.0.4 Dosari za Ubadilishaji wa Fonimu /th/ kuwa /s/

Wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili katika jamii wa Wamaasai hubadilisha sauti /th/ kuwa /s/ jambo ambalo husababisha dosari kama ilivyoonyeshwa katika insha ifuatayo.

Insha 3:

Katika jamii setu ufugaji wa ngombe ya Kienyeji ina
 Samani kubwa mno kwani baba akiusa Napata
 fesa ya kusomesha na kununua ngombe. kwa
 sasa baba anangombe semanini lakini mbusi
 simepungua simekuwa setasini kwa sababu
 ya ukame uliokisiri sana katika jamii nyingi.
 Ngombe sina faida kubwa katika jamii yetu
 kwa sababu ngombe utoa mbolea ya kuweka
 katika mashamba ili kukusa mazao shambani.
 Ila ukitasmini hali ya ufugaji wa sasa na
 Samani ni tofauti kwa sababu ngombe
 simekonda sana kiasi kwamba aisalishi
 sana kama awali. Ataivo baba anajitahidi
 sana kuakikisha kwa ngombe anapata majani
 ili kusaidia ufugaji uwe na uraisi mkubw
 Dosari za Ubadilishaji wa Sauti /th/ kuwa /s/
 Dosari za ubadilishaji wa fonimu /h/

Chanzo: Data za Uwandani (2019)

Sababu kubwa ya ubadilishaji wa fonimu hizo ni kutokana kukosekana sauti /th/ katika lugha ya Kimaasai. Hivyo, wajifunzaji wa Kiswahili wanapokabiliana na sauti hiyo hufanya ubadilishaji na kutumia sauti /s/ kama inavyoonekana katika insha iliyoandikwa na mwanafunzi wa Shule ya Msingi Enkorika katika kata ya Olkokola.

4.0.5 Dosari za Ubadilishaji wa Fonimu /dh/ kuwa /s/

Wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili katika jamii wa Wamaasai hubadilisha sauti /dh/ kuwa /s/ kama data katika Jedwali 4.3 zinavyoonesha. Fonimu zote hizi ni vikwaruzo na hutamkwa ala za sauti zinapokaribiana na kupunguza upenyu wa bomba la sauti kiasi cha kufanya hewa ipite kwa shida na kusababisha mkwaruzo. Uchunguzi uliofanywa na makala hii ulionesha data zifuatazo kama zilivyodhihirika katika Jedwali Na. 4.3:

Jedwali Na. 4.3: Ubadilishaji wa Fonimu /dh/ kuwa /s/

Neno katika Kiswahili Sanifu	Linavyotamkwa katika Kimaasai
Dhumuni	<i>Sumuni</i>
Dhamiria	<i>Samiria</i>
Ghadhabu	<i>Gasabu</i>
Dhambi	<i>Sambi</i>
Dharau	<i>Sarau</i>
Udhaifu	<i>Usaifu</i>
Adhabu	<i>Asabu</i>
Dhahabu	<i>Sahabu</i>

Chanzo: Data za Uwandani (2019)

Mifano katika Jedwali Na.4.3 inaonesha zipo dosari za ubadilishaji wa fonimu /dh/ kuwa /s/ kwa wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Hali hii inadhihirisha wazi kwamba ndimi za wajifunzaji wa Lg2 zilishazoeshwa kuzungumza lugha ya Kimaasai wakati wote. Hivyo, zilipokabiliana na maneno ya Kiswahili iliawia vigumu katika kuyatamka na kuyaandika kwa usahihi.

Katika Jedwali Na. 4.3 dosari za ubadilishaji wa sauti /dh/ kuwa /s/ ziinaonesha kuwa wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai wanatatizika wanapokabiliana nazo katika Lg2 wanayojifunza, kwa maana ya Kiswahili.

4.0.6 Dosari za Upachikaji wa Silabi \$ga\$, \$gi\$ na \$ma\$

Dosari za upachikaji wa silabi katika neno ni dosari ambazo zinahusisha uongezaji wa silabi isiyostahili katika neno au sentensi. Katika makala hii dosari hizi zimepatikana kupitia insha zilizoandikwa na wanafunzi wa shule za msingi na sekondari katika kata za Olkokola na Lengijave. Uchunguzi zaidi kupitia insha zilizoandikwa na wanafunzi wa shule za msingi na sekondari umebaini kwamba yapo maneno ambayo watoataarifa wameongezea silabi zingine tofauti na inavyopaswa kuwa. Silabi hizo husababisha sentensi iliyobeba sauti hizo ionekane kuwa ina dosari. Jedwali Na.4.5 linaonesha mifano ya maneno ambayo yametolewa katika insha mbalimbali zilizoandikwa na watotaarifa katika shule zilizoteuliwa kama ilivyooneshwa hapa chini.

Jedwali Na. 4.4: Dosari za Upachikaji wa Silabi

Maneno Watoataarifa	Yalivyoandikwa na	Maneno Kiswahili	Sanifu ya
a) Hawafugagi		Hawafugi	
b) Tunapataga		Tunapata	
c) Hatunaga		Hatuna	
d) Manyama		Nyama	
e) Mangombe		Ng'ombe	
f) Mababu		Babu	
g) Mambuzi		Mbuzi	
h) Wadada		Dada	

Chanzo: Data za Uwandani (2019)

Kama orodha ya maneno katika Jedwali Na. 4.4 inavyoonesha, katika mifano (a), (b) na (c). Makala hii imebaini kwamba watoataarifa 45 kati ya 50 sawa na asilimia 95 ya watoataarifa wanafunzi walishindwa kuelewa hali ya mazoea katika lugha ya Kiswahili. Hili limethibitika kutokana na upachikaji wa silabi \$ag\$, na \$ga\$ katika maneno yafuatayo: Hatunaga, tunapataga na hawafugagi wakiwa wamekusudia kueleza hali ya mazoea. Aidha, watoataarifa hao wameshindwa kujua kanuni inayopaswa kutumika katika hali ya mazoea ambayo inahusisha matumizi ya neno *huwa*. Mathalani, watoataarifa walipaswa kuambatisha maneno hayo na neno *huwa* kama inavyosomeka hapa: *Huwa tunafuga, huwa hatuna na huwa tunapata*. Halikadhalika, kutokana na Jedwali hapo katika vipengele (d), (e), (f), (g) na (h) makala hii imebaini pia kwamba, watoataarifa walipachika silabi \$ma\$ katika maneno ambayo hayapaswi kupachikwa sauti hiyo. Insha iliyodondolewa kwa mtoataarifa inaonesha aadhi ya dosari hizo.

...Easta ambayo kunapotaga na upugaji wa ngombe za kienyeji
ni kama vile chabula, mbeke na feza bamba za baba kuwa zamani
mababu zetu wakikuwaga na manguombe nyigji papaji na sasa ambapo
ngombe zimepungua kutokana na batasi rika kwa ukame wakubwa.
Baba alikuwaga anasatha baba zetu kwa mabwano ili ngombe
zimogozoke kama vile kama mbegu... shule shule kama wanaume
ata swai mababu zetu siyapata nafasi ya kusoma mabaka chwa
kikuu ili ge wakubwa wote ili zamani hatakuwaga nyota baba.
Siku hizi waku upugaji ngombe za kisasa lakini siki halufugaji
hizi ngombe kwa sababu ukata gasama ya kutisha ukame
me kisiki kwasi cha kama ngombe nyigji sasa katika jamii
setu ngombe ambalo imezabatisha ukata wa nyigji katika
jamii setu. Ata wa jamii nyigji zimebatilika iyo hawa
upugaji ngombe nyigji kama gama kwa sababu hali ya hawa
hatajishi kama iliingekuwa haki ayuma tuli potoka.

Uchopelaji wa fonimu /aj/
Uchopelaji wa umbo /me/

Chanzo: Data za Uwandani (2019)

Kama inavyoonekana katika insha hiyo hapo juu iliyodondolewa kwa mwanafunzi wa shule ya msingi, maneno yaliyozungushiwa mstari yanadokeza dosari kwani zimepachikwa maumbo ambayo hayasadifu kanuni ya Kiswahili sanifu.

5.0 Hitimisho

Makala hii ililenga kuchunguza na kubainisha dosari za kifonolojia zinajitokeza kwa wajifunzaji wa Kiswahili ikiwa ni Lg2 katika jamii ya Wamaasai. Data iliyopatikana ni ya kutoka uwandani. Watoataarifa wanafunzi 50 ndio walioshiriki katika kukamilisha uchunguzi huu. Mkabala wa Usasanyuzi Dosari kama ulivyoasisiwa na Corder (1967) ulizingatiwa. Matokeo yanaonesha aina mbalimbali za dosari za kifonolojia kujidhihirisha kwa wajifunzaji wa Kiswahili katika jamii ya Wamaasai. Miongoni mwa dosari hizo ni udondoshaji wa fonimu, uhamishaji wa sauti na ubadilishaji wa fonimu. Uchunguzi zaidi unaelekea kuonesha kwamba chanzo kikuu cha dosari hizo ni ukosefu wa ingizo walipatalo wajifunzaji lugha kutokana na vyanzo mbalimbali ikiwa ni pamoja na ukosefu wa matini sahihi za kujifunzia na mbinu duni watumiazo walimu kufundisha lugha ya Kiswahili. Ama kuhusu uduni wa mbinu watumiazo walimu kufundishia, ulijidhihirisha kutoka kwa walimu katika mazungumzo yasiyo rasmi. Walikiri kuwa hawajui ikiwa Kiswahili ni lugha ya pili katika jamii hii. Hawafahamu ikiwa kuna mbinu mahususi za kufundishia lugha ya pili; na kwamba hawana mafunzo maalumu ya ufundishaji wa lugha ya pili. Hivyo, hutumia mihadhara wakati wa kufundisha somo la Kiswahili. Kadhalika, wajifunzaji wa lugha ya Kiswahili katika jamii hii, aghalabu kutumia lugha ya Kimaasai badala ya Kiswahili.

Marejeleo

- Corder, S. P. (1967). The Significance of learners errors. *International Review of Applied Linguistics*. 5, 61-170.
- Ellis, R. (1997). *The study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Gawasike, A. (2016). Ukakamaaji kwa Wajifunzaji wa Lugha ya Kiswahili katika Jamii ya Wakinga. *Tasinifu ya Uzamivu* (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es salaam.
- Krashen, D. (1980). *Second Lnguage Aquistion and Second Language Learning*. Oxford: Pregamon.
- Lado, R. (1957). *Lingusitic Across Culture: Applied Linguistic for Language Teachers*. Ann Arbor, MI, US: University of Michigan Press.
- Lucius, M.T. (1978). *Misingi ya Kiswahili*. Nairobi: Mhenga Publishing Consultants Company Limited.
- Ng'ang'a, N. (1994) Makosa ya Kisarufi katika Insha za Wanafunzi na Jinsi Yanavyoshughulikiwa na Walimu katika Tarafa ya Ndaragwa. *Tasnifu ya Uzamivu*

- (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Nairobi.
- Obara, J. M. (2014). Uchanganuzi wa Makosa Yanayofanywa na Wanafunzi Wazungumzaji wa Lugha ya Ekegusii. Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Nairobi.
- Selinker, L. (1972). Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics*. 10, 209-231.
- Vincent, S. (2019). Dosari za Kimofosintaksia Zinazofanywa na Wajifunzaji wa Lugha ya Kiswahili ikiwa ni Lugha ya Pili katika Jamii ya Wairaki. Tasnifu ya Uzamivu(Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Wei, X. (2008). Implication of IL fossilization in second language acquisition. *English Language Teaching*. 1(1), 127-131.